

Sipos József

KLEBELSBERG KUNO BELÜGYMINISZTERSÉGE ÉS AZ 1922-ES NEMZETGYŰLÉSI VÁLASZTÁSOK

Gróf Klebelsberg Kuno belügyminiszterségéről igen keveset tud a történeti szakirodalom. E témával lényegében nem foglalkozott sem a második világháború előtti, sem az államszocialista, sem a rendszerváltás utáni történeti szakirodalom.

A Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917-1932). (Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990.) című tartalmas kötet Gróf Klebelsberg konzervatív reformeszméi című előszavában, A „gróf” rövid életrajza című fejezetben csupán annyit tudhatunk meg életének e szakaszáról, hogy: „a forradalmak alatt bujkálni kényszerült, majd Bethlennel együtt szervezi a kormányzópártot. 1920-ban Sopron képviselőjeként legitimista programmal bekerült a nemzetgyűlésbe. 1921. december 3.-tól 1922. június 16.-ig a Bethlen kormány belügyminisztere.”¹ E kötetben közölt beszédei és írásai között nem található egyetlen sem, amely a parlamenti képviselő vagy a belügyminiszter mondott volna el! Mindez persze nem véletlen!

Hiszen a Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916-1926 című kötet, – amely 1927-ben jelent meg az Athenaeum kiadásában Klebelsberg előszavával sem közölt erről az időszakáról egyetlen beszédet, törvényjavaslatot vagy cikket sem.² Ez azt jelenti, hogy Klebelsberg valami miatt maga sem tartotta fontosnak vagy nem akarta, hogy a belügyminiszteri tevékenységét bemutassa.

Erről az időszakáról a legtöbbet T. Molnár Gizella: Portrévázlat gróf Klebelsberg Kunoról című tanulmányából tudhat meg az érdeklődő.³ Ebben a kö-

¹ *Tudomány, kultúra, politika. Gróf Klebelsberg Kuno válogatott beszédei és írásai (1917 – 1932).* Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Glatz Ferenc. Európa Könyvkiadó, Bp., 1990. 8-9.

² Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai. 1916-1926. *Athenaeum*, 1927. 689 o.

³ T. Molnár Gizella: Portrévázlat gróf Klebelsberg Kunoról In: *Tanulmányok Csongrád megye történetéből.* 26. köt Szeged, 1998. 227-264.

vetkezőket olvashatjuk: „Politikusi pályája gróf Bethlen István színrelépésével folytatódott: a második Bethlen kormányban már miniszterként, de még a belügyi tárca élén szerepelt. A belügyminiszterséget súlyos belpolitikai helyzetben vállalta, folyamatos támadások között kellett elsősorban a szélsőségek ellen fellépnie, többek között a legitimista vezérek, de az ÉME ellen is. Ebben a pozícióban a legfontosabb feladata az új választójogi rendelet megalkotása és a nemzetgyűlési választások megszervezése volt.”⁴

Ennyi! És nem több!

Ezért is gondoltam, hogy ebbe a tanulmánykötetbe erről a témáról írok.

Mielőtt azonban abba belekezdének, nekem is be kell vallanom, hogy eddig magam sem ezzel a témával foglalkoztam. Hiszen fő témám a Nagyatádi Szabó István által vezetett Kisgazdapárt és a bethleni konszolidáció. Ezen belül az Egységes Párt megalakítása és az 1922-es választások. E témákból írt tanulmányaimból, illetve még kéziratban lévő anyagomból állítottam össze mostani írásomat.⁵

De, nézzük akkor magát a témát.

Klebelsberget az 1920-as januári nemzetgyűlési választásokon legitimista programmal Sopron képviselőjévé választották. Akkor a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjába tartozott. 1920 májusában azonban ő és elvbarátai kiváltak abból és a Kisgazdapártból is kivált néhány nagybirtokosi érdekeket is védő képviselővel, megalakították a disszidensek csoportját. Összesen 19-en voltak! Hozzájuk tartoztak olyan befolyásos politikusok, mint gróf Bethlen és gróf Teleki Pál. A disszidensek a dualista uralkodó elit konzervatív parlamentarizmusát, és érdekeit képviselték, igen hatáson. 1920 júliusában Bethlen már rájuk támaszkodva akarta a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából és az Országos Kisgazda- és Földműves Pártból létrehozni az első egységes kormányzópártot. Azt ugyan sikerült megalakítania, de mivel túl sok miniszterét pártonkívüliekből vagy a disszidensekből akarta kinevezni, ezért a két nagy párt ellenállt. Ennek következtében ekkor átadta Telekinek a miniszterelnökséget. Teleki kormánya tehát egy olyan Egységes Pártra támaszkodott, amelynek elnöke Prohászka Ottokár volt. Ez a kormányzópárt azonban az 1920–21 fordulóján kiéleződött szabad királyválasztó és legitimista ellentétek miatt 1921 februárjában alkotóelemeire hullott. E vitákban Klebelsberg és Bethlen már az elvi legitimizmus álláspontjára helyezkedett. Ezt képviselték az első és a második királypuccsok idején is. 1921 novemberében viszont már elfogadták IV. Károly detronizációját és azt maguk is megszavazták. Így a disszidens csoport legbefolyásosabb vezetői lettek! Az első Bethlen kormány belügyminiszterét, gróf Ráday Gedeont különböző okok miatt

⁴ Uo. 230.

⁵ Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a második Bethlen-kormány megalakulása. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*. 15. köt. 2001. 155-186. és Sipos József: Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormányzópárttá bővítése. *Századok*, 2002. 5. sz. 989-1059.

a Kisgazdapárt nagyon támadta. Ezért helyette 1921. december 3-án Bethlen Klebelsbergert nevezte ki kormánya belügyminiszterének. Nagyatádi Szabó István helyett viszont Mayer János lett a földművelésügyi miniszter. E kormány tényleg kiélezett belpolitikai ellentétek közepette kezdte el működését. A legitimisták a detronizáció miatt élesen támadták az új kormányt. Emellett azonban a Kisgazdapárt liberális-agrárdemokrata szárnya is elégedetlen volt a kormány politikájával.

Bethlen és Klebelsberg előbb a soproni népszavazás megnyerésére, majd a Bethlen–Peyer paktum megkötésére koncentráltak. És mint tudjuk mindkettő eredményes volt a kormány számára. Ezen kül- és belpolitikai sikereket is felhasználva kezdtek el foglalkozni az elégedetlenkedő kisgazdapártiak megnyerésével, illetve annak kormányzópáttá való bővítésével.

December 21-én Bethlen és Klebelsberg megjelentek a Kisgazdapártban. Itt Bethlen a választójogi reformmal kapcsolatban kijelentette: „A Wekerle-féle választójogi törvény nem elégíti ki az igényeket, – mondotta – a Friedrich-féle választójogi rendelet azonban túlságosan szélsőséges. Az új törvény középúton fog haladni – ígérte. Én nem fog zsákban macskát árulni.” Azzal igyekezett megnyugtatni Nagyatádit és híveit, hogy bejelentette: mielőtt a törvényjavaslatot beterjeszti a nemzetgyűlésnek, azt megismerteti a pártvezetőséggel és az egyes képviselőcsoportokkal is, hogy a felmerülő kívánságoknak eleget tegyen.⁶

A KNEP legitimista tagjait pedig azzal próbálták megnyugtatni, hogy a második királypuccs leverése óta letartóztatásban lévő gróf Andrássy Gyulát, Boroviczeni Aladárt és Lorenz Józsefet karácsony előtt szabadon engedték. Rakovszky István, Sigray Antal és Gratz Gusztáv azonban továbbra is letartóztatásban maradtak.

Nagyatádi Szabó és hívei kormányelleni és a demokratikus szabadságjogokért folytatott küzdelmét megnehezítették a kormány sikerei: gondoljunk csak a Sopron és környékének népszavazással az országhoz való visszakерülésére, de talán ennél is jobban befolyásolta Nagyatádit a Bethlen–Peyer paktum megkötése. Ezzel ugyan a Kisgazdapárt régi követelése teljesült, de az MSZDP választásokon való megjelenése a falvakban a riválisok számának szaporodását is jelentette. A megállapodásban ugyanakkor az MSZDP lemondott a Polgárok és Munkások Szövetségében való részvételről, ami lehetetlenné tette a továbbiakban Nagyatádi és hívei velük való taktikai együttműködését.

A karlisták kormány és szabad királyválasztók elleni támadási viszont azt mutatták, hogy Bethlen és a disszidensek már nem fognak tudni a KNEP többségére támaszkodni. Nagyatádi párton belüli befolyását gyengítette, hogy a második Bethlen kormányban földművelésügyi államtitkár Schandl Károly, belügyi államtitkár pedig dr. Kószó István lettek, akik a párt újkonzervatív agrárius szárnyához tartoztak.

⁶ *Új Barázda*, 1921. december 22. 1.

A karlisták szabad királyválasztók elleni támadásai viszont tovább erősítették a Gömbös-csoport párton belüli helyzetét. Mindez együtt járt az újkonzervatív 1913 agráriusok párton belüli politikai és ideológiai befolyásának megnövekedésével. Ezt jól tükrözik az Új Barázda és a Szózat című napilapok decemberi cikkei. Államtitkári kinevezése miatt Schandl Károly december 22-én egyébként lemondott az Új Barázda felelős szerkesztői tisztéről, amelyet tőle dr. Héjji Imre vett át.⁷

Mindezek az események és saját hatalmi pozícióik megtartása december közepétől már Nagyatádit és bizalmasait is a Bethlennel való titkos tárgyalásokra készítették. Az adott kül- és belpolitikai helyzetben már ők is úgy látták, hogy „az ország kormányzásához egységes párt szükséges”. Elsősorban az ország gazdasági érdekei, „tekintélye kifelé” és „megbízhatósága a külföldi tőke részére, kívánják és követelik, hogy egy egységes erős párt kormányozzon, mely garanciát bír nyújtani, hogy az országban meglepetésektől nem kell tartani.”

De ebbe az irányba vitte Nagyatádit és bizalmasait a korona rohamos inflálódása, a külföldi tőke kivonása és hogy külföldről nem tudott az ország hitelt szerezni. ők már ekkor leírták: „Bizonyos, hogy a külföldi tőke segítségével nélkül nem bírnak talpra állni. Egy ideig a bankóprés és az adóprés felszínén tarthat bennünket, de ennek is van határa és nagyon meg is bosszulja magát” – írta A Kisgazda című hetilapjuk, december 25-ei karácsonyi száma.

Ugyanakkor továbbra is kitartottak azon véleményük mellett, hogy egységes pártot és erős kormányt „csak a kisgazdapárt programja alapján hozhatunk létre.” Korábbi gyanújuk még mindig élt: figyelmeztették Bethlent és társait, hogy „ne is foglalkozzanak azzal a gondolattal, hogy a kisgazdapártot letörjék”, mert ez a párt az, „amelynek keretében eltér és megfér békében egymás mellett a nemzet minden rétege, osztálykülönbség és felekezeti különbség nélkül.”⁸

A Kisgazda Nagyatádi Szabó István véleményét fejezte ki, és abban az egységes párt létrehozást illetően mint láttuk jelentős változás következett be. Ezt bizonyítja a parasztvezér Az Est karácsonyi számában tett nyilatkozata is. (A riporter megjegyezte, hogy Nagyatádi a miniszteri bársonyszék elhagyása óta sokkal jókedvűbb és határozottabb volt.) Először a vidék hangulatáról beszélt: úgy látta, hogy „elégedetlenség van az egész vonalon. A szegényebb arról panaszkodik, hogy nincs végrehajtva a földbirtokreform, a vagyonosabb az adó ellen zúgolódik, az intelligencia nem tud megélni, a nagybirtokosokat a birtokelosztás réme aggasztja.” Ehhez – élénk mozdulattal – hozzátette: „Ennek a törvénynek a végrehajtását többé senki sem hiúsíthatja meg. Ha ez megtörténnék, annak olyan következményei volnának, amelyekért nehéz volna a felelősséget vállalni.” Ezután részletesen megemlékezett az 1904-

⁷ Új Barázda, 1921. december 28. 2.

⁸ A Kisgazda, 1921. december 25. 1.

ben elkezdődött kispazdamozgalomról majd áttért az aktuális politikai kérdésekre.

A politikai és a társadalmi konszolidáció megkezdését abban látta, ha „pártjának keretei kibővülnek és magukba foglalják nemcsak a kispazdákat, hanem a nagybirtoknak és a középosztálynak ama képviselőit is, akik számolnak a változott idők követelményeivel és megnyugszanak abban, hogy Magyarországon a kormányzásnak egyetlen lehető formája: a *polgári demokrácia*.”

Nagyatádi – mint már máskor is – kijelentette: nem akar kispazda uralmat, de tiltakozik más osztályok kizárólagos uralma ellen is. Visszautasította az ilyen irányú kísérleteket és törekvéseket.⁹

E nyilatkozat nagy feltűnést keltett. A karácsonyi ünnepek után a Kispazdapárton belül is úgy értékelték, hogy az „jele a miniszterelnök és Nagyatádi teljes kibékülésének”. E nyilatkozatot – még karácsony előtt – megelőzte egy Bethlen és Nagyatádi Szabó közötti tárgyalás.⁹ Erre valószínűleg december 21-én került sor, amikor Bethlen és Klebelsberg megjelentek a Kispazdapártban. E fontos tanácskozásról azonban egyelőre nem tudunk többet.

Bethlen 1922. január 1-jén, este érkezett Budapestre és – most már nyíltan is – rendkívüli politikai aktivitást fejtett ki az egységes kormányzópárt megalakítása ügyében. 2-án délelőtt átvette a kormány ügyeinek intézését és „hasznos tanácskozást” folytatott Klebelsberg belügyminiszterrel, a disszidens csoport vezetőjével.¹⁰ E tanácskozáson valószínűleg a karlisták kormány ellen intézett politikai támadásairól és a Kispazdapárt további kiengeszteléséről volt szó.

Erre a Kispazdapárt január 5-i vacsoráján került sor. Azon a kormány tagjai közül részt vettek: Bethlen István miniszterelnök, Klebelsberg Kuno belügyminiszter, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminiszter, Mayer János földművelésügyi miniszter. A vacsora végén Nagyatádi Szabó pártelnök a párt nevében – most még, mint vendéget – üdvözölte a miniszterelnököt. Beszédének végén Bethlen nagy ünneplés közepette ismét kijelentette: „Ez a párt az a szikla, amelyre a jövő Magyarországot felépíteni lehet (Percekig tartó taps.), én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal együtt egyesülni kívánok. (Éljenzés. A párt tagjai újra felállnak és lelkesen ünneplik a miniszterelnököt.) Kérem, hogy ti is ezt tegyétek. (Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)”¹¹

E lelkes hangulatban Klebelsberg annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a választásokból a Kispazdapárt „győzelmesen fog kikerülni” és idővel hatalmas, nagy párttá alakul ki, s meglesz a maga erkölcsi ereje ahhoz, hogy mint kormánypárt működjék.” Ezzel nyilván Nagyatádi Szabót és a párt agrár-demok-

⁹ *Az Est*, 1921. december 25. 1-2.

¹⁰ *Az Est*, 1921. december 28. 1-2.

¹¹ *8 Órai Újság*, 1922. január 3. 1.

¹² *A Kispazda*, 1922. január 15. 1-2.

rata tagjait próbálta megnyugtatni, akikben az öröm mellett még mindig nyugtalanság is vegyült Bethlen bejelentése miatt. Az ő beszédét ugyanis a jelenlévők, de a másnapi sajtó is úgy értelmezte, hogy ő már ekkor belépett a pártba, ami persze nem volt így, hiszen csak a vacsorán csak a szándékát jelentette be.

A Bethlen beszéde után kialakult bonyolult helyzet még a disszidenseket is megzavarta. 6-án tartott tanácskozásukon ugyanis arról tárgyaltak, hogy kövessék-e Bethlent a Kisgazdapártba? Az értekezletük után kijelentették: „Azon az alapon, hogy mindenki a Kisgazdapártba lépjen be, az egységes párt aligha jöhet létre.” Tehát ellenezték az új kormánypárt Kisgazdapárt kibővítésével történő megalakítását.¹³

Bethlen beszédének sajtó és politikusok általi félreértelmezése arra készítette a miniszterelnököt, hogy 7-én az MTI félhivatalos közleményben megmagyarázza a történeteket. Ennek szöveg így szól: „A miniszterelnök, híven az új kormány megalakulásakor kifejtett programjához, a zilált pártviszonyok rendezésére az időpontot elérkezettnek látja. Hajlandóságát nyilvánította ezért arra, hogy a kisgazdapárttal egyesüljön. Ez az egyesülés már régóta várt döntő lépés a miniszterelnök tervének keresztülvitelére, mely egy egységes, szilárd kormányzópart megalakítására irányul. A mozgalom célja mindazoknak egyesítése, akik a fennálló törvényes rend megerősítésében látják a nemzet további fennmaradásának egyedüli biztosítékát.”¹⁴

Ez már egyértelmű beszéd volt. A miniszterelnök tehát január 5-én, este még nem lépett be a Kisgazdapártba, de már kinyilvánította, hogy ő és politikai hívei egyesülni akarnak azzal. Ezért a disszidensek 7-én Klebelsberg tájékoztatása alapján folytatták előző napi tanácskozásukat. Ennek alapja azonban már Bethlen „beszédének eredeti szövege és az a platform volt, amelyet a miniszterelnök kimondott.”¹⁵ E tanácskozásuk eredményeként 9-én már Bethlen elnökletével tartottak értekezletet. Ott felhatalmazták a miniszterelnököt, hogy „az egyesülés iránt a tárgyalásokat a csoport nevében” a Kisgazdapárttal indítsa meg.¹⁶ Kérdés volt, hogy az milyen formában történjen meg?

Bethlen és a disszidensek Kisgazdapárthoz való csatlakozását nehezítette annak kiszivárgása, hogy a kormány által kidolgozott választójogi törvényjavaslat a nyílt szavazást tartalmazza. Ezzel kapcsolatosan a Kisgazdapártban két markánsan elkülönülő nézet alakult ki. Az újkonzervatív-agrárius szárny – akik ekkor már többségükben Bethlen hívei voltak – azt képviselte, hogy a párt lényegében változatlanul fogadja el a kormány törvénytervezetét. Nekik az is mindegy volt,

¹³ *Új Nemzedék*, 1922. január 8. 1.

¹⁴ *Pesti Napló*, 1922. január 8. 3.

¹⁵ *Új Nemzedék*, 1922. január 8. 1.

¹⁶ *Népszava*, 1922. január 10. 3.

hogyan milyen formában hozzák létre az egységes pártot.

A Nagyatádi vezetésével tevékenykedő agrár-demokrata szárny azonban az egységes pártot a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésével kívánta megalakítani és ragaszkodott az általános, titkos választójog megtartásához. E szárny balszélén a Szijj Bálint által vezetett csoport állt, amely elsősorban „csizmás” tehát parasztképviselőkkel állt és kis- és középparaszti érdekeket képviselt. Ők elégedetlenek voltak és hangoztatták: „amennyiben a kormány ragaszkodik a nyílt szavazáshoz, kilépnek a pártból és ellenzékbe mennek.”

Az volt a véleményük, hogy a „kisgazdapárt saját maga veti nyakába a hurkot, ha elfogadja a nyílt szavazást”. Lehetetlennek tartották, hogy a „párt ebben a kérdésben is, mint már annyiszor, meghátráljon a kormány akarata előtt, mert ez esetben a maga halálos ítéletét írja alá”. Egyébként azt hitték, hogy már a másnap délelőtti tanácskozáson, amikor Bethlen ismertetni fogja velük a törvénytervezetet sikerülni fog meggyőzni a miniszterelnököt álláspontjának tarthatatlanságáról. Nagyatádi Szabó ezen a napon nem nyilatkozott, amit a Világ újságírója így értékel: úgy látszik nem „óhajt” elébe vágni az eseményeknek.¹⁷

Ilyen párton belüli helyzetben, január 19-én délelőtt Bethlen a miniszterelnöki szobájában, két csoportban fogadta a párt képviselőit és megismertette velük a kormány választójogi törvénytervezetét. E tervezet szerint aktív választójoga van minden férfinak, aki legalább 10 év óta magyar állampolgár, 2 év óta egy helyben lakik, 24 éves és 4 elemi iskolát végzett. Ezeken kívül a nőknél általános kellék a harmincéves életkor. Különös kellékek: 3 gyermekes családanya abban az esetben, ha legkisebb gyermeke legalább 6 éves és maga nevelte gyermekeit, 8 középiskola elvégzése, önálló kereset és végül a főiskolát végzett férfit választók feleségei. A tervezete tehát lényegében megfelel azoknak a híreknek, amelyeket a napokkal azelőtti bizalmas értekezletekről kiszivárogtak.

A párt képviselői előtt azt röviden Klebensberg belügyminiszter indokolta meg. Azt emelte ki, hogy az új választójog alapján kb. 1,5 millió férfinak és 600.000 nőnek lesz választójoga. Bejelentette azt is, hogy Budapesten és a törvényhatósági városokban a választás titkos, egyébként nyilvános lesz. A fővárosban pedig lajstromos, azaz pártlistás szavazást ír elő. A kormány február 16-ig a nemzetgyűléssel el akarja fogadtatni a választójogi és a közigazgatás reformjáról szóló törvénytervezeteit is. Ennek érdekében – ha szükséges – 12 esetleg 16 órás üléseket fognak tartani a nemzetgyűlésben. A kormány álláspontja szerint azért kell visszatérni a „nyílt szavazáshoz, mert az felel meg jobban a falusi nép lelkivilágának és a falu szociális és gazdasági tagoltságának”. Egyébként pedig azt a legjobb harci eszköznek tekintette a demagógia ellen.

A minisztertanács január 24-én Klebensberg belügyminiszter előterjesztése

¹⁷ *Világ*, 1922. január 19. 1.

alapján paragrafusonként tárgyalta a választójogi törvénytervezetet. Bethlen és belügyminisztere itt is arra törekedtek, hogy a számukra fontos kérdésekben, amelyek az uralkodó osztály politikai érdekeinek kedveztek, ne kelljen nagyobb engedményeket tenniük. Az első ilyen probléma – ahol az ellentétek összeütköztek – a nők választójoga volt. A KNEP kezdettől ellenezte a nők választójogának szűkítését, mert az döntően e párt szavazóbázisát érintette. A minisztertanácsban a KNEP érdekeit ebben a kérdésben a leghatározottabban dr. Bernolák Nándor népjóléti és munkaügyi miniszter képviselte. Követelte, hogy a nők szavazati jogát ne korlátozzák se a korhatár 30 évre való felemelésével, se a különös kellekekkel. Ebben a vitában Mayer földművelésügyi miniszter így foglalta össze pártja véleményét: Szerinte „a kigazda társadalom szükségesnek tartja a Friedrich-féle választójog megszükitését”. Ugyanakkor, „ő sem tartja szükségesnek a különös kellekeknek a javaslatba való felvételét, mert ez osztályellentétekre vezet”. Kállay Tibor pénzügyminiszter „teljesen feleslegesnek” tartotta a női választójogot. Bethlen és Klebelsberg megpróbálták meggyőzni minisztertársaikat saját álláspontjuk helyességéről, de az nem sikerült. Így e vita utána minisztertanács a törvénytervezet 2§-t a népjóléti és munkaügyi miniszter szövegezésével fogadta el.¹⁸

A második probléma a választások titkosságának vagy nyíltságának a kérdése volt. Klebelsberg a minisztertanácsi vitában is azt képviselte, hogy „a titkos szavazást a vidékre nem tartaná életbe léptethetőnek”. Ehhez azonban hozzátette: „Ha a nemzetgyűlés többsége mégis a titkos szavazáshoz ragaszkodik, ennek deferál, de kötelességének tartja figyelmeztetni a minisztertanácsot annak nagy veszélyére.”

Bethlen teljesen egyetértett a belügyminiszter álláspontjával. Ugyanakkor taktikusan azt hangsúlyozta, hogy „végleges álláspontot még nem foglalt el” ebben a kérdésben, amelyre egyébként a kormányzó figyelmét is fel akarja hívni. Kérte a minisztereket, hogy ebben a kérdésben álláspontjukat tartsák függőben. Ennek ellenére Mayer rámutatott: a titkos választójog a Friedrich-féle rendelet óta már életbe van léptetve, ezért „nehéz volna a titkosságot feladni és a nyílt szavazásra visszatérni.” Kijelentette, hogy a nyílt szavazás a „kigazdapártra valóságos veszedelmet jelentene és érvényesülésének hathatós eszközeitől fosztaná meg, nyílt fegyvert adván a kigazdapárt ellenségeinek kezébe. Politikai célszerűségi tekintetből tehát feltétlenül szükségesnek tartja a titkosságnak a fenntartását.” Érdekes volt, hogy Kállay pénzügyminiszter – a miniszterelnök és a belügyminiszter álláspontjával szemben – kifejtette: „nem lát semmiféle politikai veszedelmet abban, ha a választók titkosan adják le szavazataikat az egész országban”.

Bethlen Mayer aggodalmaira megjegyezte: a statisztika tanulságai szerint a föld-

¹⁸ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1922. január 24. 21.

műveléssel foglalkozó népességből „364.000 a birtokos bérlő és önálló gazda, míg a mezőgazdasági munkások száma 336.000. Ez adatok figyelembevételével minden jogkiterjesztés nem az első helyen említett kategóriákat, hanem a másodikba tartozók munkások számát fogja növelni. A férfiak között már most is többségben vannak azok, akik semmiféle anyagi javakkal nem rendelkeznek, miért is mindenféle jogkiterjesztés a falura veszedelmet jelent.” Bethlen tehát figyelmeztette Mayert – és rajta keresztül Nagyatádit és híveit – hogy a falvakban a nincstelenek vannak többségben, tehát a titkos választójog megtartása a birtokos parasztságra is veszélyes.

Erre Mayer kijelentette: „egyénilag ő maga sem helyesli a titkosságot, de kénytelen pártja többségének felfogásához alkalmazkodni”. Bethlen ezt megértéssel fogadta. Sőt! Hozzátette: „a titkosság kérdésében előreláthatólag engedményeket kell tanúsítania”, de akkor más területeken fog garanciákat kérni a maga választójogi nézetének érvényesítésére. E vitában Bernolák kijelentette: „a titkosságban nem látna veszélyt, hiszen az egész világban már titkosan szavaznak”. Sőt! Abban a politikai szabadság, illetve „az ország demokratikus kiépítésének egyik feltételét” látta. Ezzel szemben Bethlen azt állította, hogy „ahol a titkos választójog korlátlanul érvényesül, nyomában mindenféle zavarok keletkeznek”. Szerinte ennek eklatáns példáját mutatja Olaszország, Anglia és Amerika választásainak lefolyása.

Ezután Klebelsberg újra a nyílt szavazás mellett érvelt. Mayer azonban kitartott a Kisgazdapárt véleménye mellett. Újra kérte a minisztertanácsot, hogy a „titkosság mellett foglaljon állást, mert a népet magasabb szempontok hangoztatásával nem lehet megnyerni”. Célját azonban nem érte el! A vita végén ugyanis Klebelsberg csak arra volt hajlandó, hogy a törvényjavaslatot azzal fogja a kormányzó elé terjeszteni, hogy a „szavazásnak a titkos vagy nyílt volta kérdését a miniszterelnök ő Excelenciája még megfontolás tárgyává fogja tenni”. Ezt a minisztertanács tudomásul vette.¹⁹

Ugyanakkor Bethlen és belügyminisztere szisztematikusan készültek a választásokra. A második királypuccs óta sorra cserélték le a vármegyék nekik nem megfelelő főispánjait: a január 24-i minisztertanács például hozzájárult, hogy dr. Maróthy Lászlót Vas, Nagy Pált Fejér vármegye és Székesfehérvár, Kolbenschlang Bélát Zala és Matzky Emilt Borsod valamint Gömör- és Kishont vármegyék főispánjává nevezék ki. A belügyminiszter előterjesztése alapján a minisztertanács felemelte a csendőrség napi 13 vezényeltetési és vezénylési díjainak felemeléséről is.²⁰ E minisztertanács egyébként este kilenctől hajnali öt óráig tartott.

E konfliktus tisztázására, és nyilván egy újabb nyomásgyakorlásra Bethlen 25-én délután a Kisgazdapárt vezetőit: Nagyatádi Szabót, Mayer Jánost, Gaal Gasztont és Tomcsányi Vilmos Pált ismét a kormányzóhoz hívatta kihallgatásra. A két óra hosszú tartó audencián elhangzottakról nincs közvetlen dokumentumunk. Az akkori-

²⁰ Uo. 28-32.

ban jól értesültnek számító Szózat azt írta, hogy a kihallgatás az egységes párt megalakulásával és a választójogi reformmal volt összefüggésben.²¹

A Népszava tudni vélte, hogy a kormányzó felszólította a résztvevőket: „egyezzenek meg a választójog azon kérdéseiben, amelyekben nem értenek még egyet”. A kihallgatás után Nagyatádi úgy nyilatkozott, hogy a „kormány és a kisgazdapárt között a választóreformra nézve teljes megegyezés jött létre és a titkosság elve az egész vonalon érvényesül”.²² A Világ pedig úgy értesült, hogy az audiencia után Bethlen kijelentette: „bár ma is a nyílt szavazás híve, meghajlik a pártok akarata előtt és belemegy abba, hogy az új választójogi törvény alapján titkos legyen a szavazás”.

Ugyanaznap este a Kisgazdapárt értekezletén a kormány részéről megjelentek: Bethlen, Klebelsberg, Mayer és Tomcsányi. Az értekezlet elsőnek a Ház elnöki tisztségének másnapi betöltéséről tárgyalt. Az elmúlt napokban ugyanis Gaal Gaszton, az ellenzékkel támadt vita miatt arról lemondott. Nagyatádi javaslatára kimondták, hogy a párt Gaal egyhangú bizalmáról biztosítja.

Ezután az értekezlet a többi pártokkal való esetleges egyesülésről – minden vita nélkül – a következő fontos határozatot hozta: „A párt, mint a keresztény agrár gondolat megtestesítője, programjának, különösen a földbirtokreform becsületes végrehajtásának tekintetében, valamint az 1920. évi I. és az 1921. évi XLVII. tc.-ben lefektetett alkotmányos jogrend tekintetében változatlanul megmarad állásfoglalása mellett és azokat bármely irányból jövő megtámadással szemben régebben vallott állásfoglalásához híven meg fogja védeni.

Kijelenti, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy egységes táborba szólítsa mindazokat, akik a párt elveit férfias őszinteséggel magukévá teszik és kimondja, hogy a párt egyetemes nemzeti célokat szolgáló programjának megfelelően, miként azt már 1921 december havában elhatározta, nevét Kisgazda-, Földműves- és Polgári Pártra bővíti ki és testvéri szeretettel várja táborába a teremtő munka és a szellemi élet azon munkásait, akik a magyar földműves nép millióival kívánnak együtt dolgozni a független Magyarország feltámadásáért és megerősödéséért.”²³

E fontos állásfoglalás is bizonyítja, hogy a leendő Egységes Párt létrehozásának formája a Kisgazdapárt kibővítése volt. Feltűnő, hogy az állásfoglalásban nem volt szó a titkos választójogról, a főrendiház reformjáról és a közigazgatás demokratizálásáról.

Január 26.-án a Kisgazdapárt folytatta tanácskozását a választójogi törvénytervezetről. Ezen ismét részt vett Bethlen és Klebelsberg. A belügyminiszter részletesen – most már statisztikai adatokkal is kiegészítve – ismertette a kormány törvénytervezetét. Közölte: a kormány a férfiak és a nők választójogánál a négy elemi iskolai végzettséghez feltétlenül ragaszkodik. A javaslat továbbra is a vidéki nyílt

²¹ Szózat, 1922. január 26. 3.

²² Népszava, 1922. január 26. 3.

²³ Világ, 1922. január 26. 2.

szavazást tartalmazta. Ennek ellenére Klebelsberg demagóg módon azt állította: „ez a választójog a földműves nép és az értelmiség választójoga”. Bethlen pedig a vidéken is titkos választójogot követelő agrár-demokraták megnyugtatóra kijelentette: „arra való tekintettel, hogy a párt nagy része a titkosság mellett foglalt állást, a kormány nem tette a javaslatban foglalt szavazási rendszer elfogadását pártkérdéssé. Mindenki szavazzon a nemzetgyűlésben lelkiismerete és meggyőződése szerint, mert a nyílt vagy titkos szavazás kérdésében a nemzetgyűlés többsége fog dönteni”. Ezzel elérte, hogy a titkosság kérdéséről ezután a képviselők már nem vitatkoztak, mert azt hitték, hogy ott úgyszólván az ő elképzelésük fog győzedelmeskedni.²⁴ Így január 28-án Klebelsberg a nemzetgyűlésnek betervezte a kormány választójogi törvénytervezetét, amelynek általános vitája megkezdődött. Ennek részleteiről – terjedelmi okok miatt – most nem írhatunk.

Ebben a belpolitikai helyzetben, Nagyatádi levélben kérte a disszidenseket a Kisgazdapártba való belépésre. Ezért a disszidensek körében elkezdtek egy olyan ívet körözni, amelyen a Kisgazdapárthoz való csatlakozásukat mondták ki. Ezt az ívet először Bethlen miniszterelnök írta alá. Ő abban bizakodott, hogy ebben követni fogja őt a KNEP több tagja is. Ez azonban egyelőre nem történt meg! Rájött, csupán arról lehet szó, hogy a KNEP-ből néhány képviselő „egyéni csatlakozik a kibővített Kisgazdapárthoz.” Ezért a disszidensek február 1-jén lezárták a „csatlakozó ívükön az aláírások sorát” és elhatározták, hogy azt Bethlen miniszterelnökkel és Klebelsberg belügyminiszterrel az élükön személyesen adják át 2-án este a Kisgazdapárt vezetőségének.²⁵

Tehát Bethlen és a disszidensek, illetve 2 pártönkívüli képviselő (Erekly Károly, Tasnádi-Kovács József) Kisgazdapártba való belépésére 1922. február 2-án este került sor. Mégpedig a következőképpen: Napközben Fáy Gyula, Gyömöry György és Karafiáth Jenő képviselők átadták a Kisgazdapárt vezetőségének a disszidens csoport és a csatlakozott képviselők nevében adott választ. Este 8 órakor pedig a párt Eszterházy utcai körhelyiségében megjelent Bethlen István gróf miniszterelnök. Kíséretében voltak: Erekly Károly, Fáy Gyula, Gyömöry György, Jármly József, Karafiáth Jenő, Klebelsberg Kuno gróf belügyminiszter, Korányi Frigyes báró, Tasnádi Kovács József, Magyar Kázmér, Mahunka Imre, Mikovényi Jenő, Nagy János (egri), Pálfy Dániel, Pröhle Vilmos, Putniky Móric, Ráday Gedeon gróf, Rupperech Olivér, Sallay János, Szádeczky 1013 Kardoss Lajos és Széchényi Viktor gróf. A betegesen fekvő Kenéz Béla levélben mentette ki távolmaradását. A pártba belépőket a Kisgazdapárt képviselői nagy ovációval fogadták, aztán vacsora következett.²⁶

Bethlen, a disszidens csoport és a hozzájuk csatlakozott képviselők Kisgazdapárt-

²⁴ *Világ* 1922. január 27. 1-2.

²⁵ *Új Nemzedék*, 1922. február 1.

²⁶ Sokszorosított másolat. – MOL. MTI. 1922. február 3.

ba való belépése, döntő fordulat a párt történetében. Ezzel ugyanis megkezdődött a párt kormánypárttá bővítésének folyamata. Ekkor Bethlennel együtt 22 képviselő lépett a pártba. Kik voltak ezek a politikusok? A nemzetgyűlésben a disszidens csoport 1920 tavaszán alakult meg. Ezeket a képviselőket a nemzetgyűlési választásokon zömmel a KNEP és a Kisgazdapárt jelöltjeként választották meg. 1920 tavaszán azonban már egyértelmű lett, hogy ők elsősorban a hagyományos magyar uralkodó osztályok, vagy ahogyan Erdei Ferenc nevezi: a történelmi nemzeti társadalom vezető rétegeit, a történelmi arisztokráciát és az úri középosztályt képviselik. Ezért léptek ki a két pártból. Majd hatékonyan támogatták a Teleki-kormányt és ezt tették az első és a második Bethlen kormánnyal is. Olyan politikai konszolidációt akartak, amelyben a történelmi nemzeti társadalom vezető rétegei megtartják nagy befolyásukat és úgy gazdasági és társadalmi érdekeiket is hatékonyabban tudják védeni. Ezért 1920 nyarától állandóan szorgalmazták az egységes kormányzópárt létrehozását. A második királypuccs előtt ezt a Kisgazdapárt liberális agrár demokrata csoportjának meggyengítésével kívánták megvalósítani. Azután – a második Bethlen kormány megalakulásakor – már a parlamenti pártok felbomlasztásával, úgy, hogy azok tagjai egyénileg lépjenek be a Bethlen által szervezett kormánypártba. Ez, akkor Nagyatádi és hívei ellenállásán megbukott. Ezért kényszerültek elfogadni a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítésének Nagyatádi és hívei által szorgalmazott koncepcióját. Február 2-án ez a folyamat csak megkezdődött.

A Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése ellenértékeként Nagyatádi és hívei újabb gazdasági engedményeket vártak Bethlentől. Február 10-i minisztertanácsban Mayer a sertéskivitel folytatása mellett kérte a kormányt, hogy a választások előtt radikális intézkedéseket tegyen a kisüstökben történő pálinkafőzés széleskörű engedélyezésére. Jellemző, hogy Klebelsberg belügyminiszter azonnal támogatásáról biztosította a földművelésügyi minisztert. Kállay pénzügyminiszter szerint azonban „elszaporodtak a kisüstök. Teljesen lehetetlenné teszik a kincstárnak a szeszdó bevételét. Ma már 150-ről 1300-ra emelkedett a számuk”. Ezért e témában ekkor még nem született döntés.

A parasztságnak megszerzett gazdasági engedményekért Nagyatáditól és híveitől Bethlen és Klebelsberg a politikai demokráciát szűkítő engedményeket kívántak. Ezt mutatja az is, hogy a február 10-i minisztertanácsban a belügyminiszter újabb főispán, Kovacsics Bács megyei főispán felmentést kérte.

Bethlen és Klebelsberg tehát folytatták a hozzájuk nem kötődő vármegyei főispánok lecserélését.

Bethlen és Klebelsberg választásokra való felkészülését azonban leginkább a választások politikai és csendőri kézben tartásáról fennmaradt, kézzel írt minisztertanácsi jegyzőkönyv bizonyítja. Ez fontos adalékokat tartalmaz arról is, hogy Bethlennel és Klebelsberggel szemben Mayer és Tomcsányi Vilmos Pál kisgazda-

párti miniszterek nem tudták jól képviselni a parasztság demokratikus érdekeit. A minisztertanácsnak e napirendjén ott volt a csendőrség parancsnoka. Klebelsberg utalt a „radikalizmus veszedelmére. A nagy csata – mondotta – a falvakban lesz”. Ezért „csendőrségi közeg legyen minden járásban, a meg nem engedett agitációnak már gyökerében való elfojtása céljából.” Szerinte 2-3 tisztre lenne szükség járásonként. De „veszedelmes volna, ha túl buzgalomból túllépnék a határt. Ítéloképességgel bíró emberek legyenek. Járásonként kellene két tiszt. Nem T tiszt, hanem csendőrtiszt. Utazni, agitáció felől tájékozódni. Feljelentést ügyészségnél megtenni”, mert „az agitáció nagyon folyik”. Ehhez Bethlen hozzátette: e csendőrtisztek a választások alatt a főszolgabíró alá tartoznának. Ezzel nyilván a politikai ellenőrzésüket kívánta aláhúzni.

Ezután Lorx főparancsnok beszámolt a hadsereg állapotáról: arról, hogy a trianoni békediktátum végrehajtása miatt éppen az előtte való hónapokban kellett az önkéntességre átállítani. Ezért a „hadsereg ma alig lesz abban a helyzetben, hogy segítközvet nyújthasson”. A miskolci és a székesfehérvári hadtest felkészültsége jó, de a többi helyen „ki nem képzett” újoncok vannak. Ezek fizikai állóképessége is rossz! „Most az utasítás az, hogy egy hónap múlva karhatalmi szolgálatra használhatók legyenek”. Itt Bethlen megjegyezte: „Mentől előbb szükség van ezekre.”

Lorx szerint a „csendőrségnél 550 csendőrtiszt és 450 csapat csendőrtiszt” volt. Március 1-jétől már csak 8000 csendőr marad, de még „4000 csendőrt lehet toborozni, mert az antant 12000 csendőrt engedélyezett”. Elmondta, hogy a csendőrségi felügyelő arról is tájékoztatta, hogy az országban 1000 órs van. Ezért javasolta, egyelőre elégedjen meg a kormány azzal, hogy „minden járásnál egy tiszt” legyen, a többi a körletparancsnoknál és a tartalékos csendőrségnél maradjon. Tehát csak azt tartotta kivihetőnek, ha a 164 járásba egy csendőrtiszttel küldenek, aki a választási agitációt figyeli és jelenti a történeteket. A tartalékokat pedig a vármegyéknel helyeznék el. Beszámolójának végén megismételte: „A hadsereg-re egyelőre ne tessék számítani.”

Bethlen nem tartotta kívánatosnak, hogy a T tisztek intézkedéseket tegyenek. Erre Klebelsberg úgy reagált, hogy a „vármegyei és járási csendőrparancsnok jelent a főszolgabírónak, a kapcsolatot ő tartja a királyi ügyészség és a csendőrség között”. Mindezeknek együtt kell működni a főispánnal. És bejelentette: „Kiváló főispáni karom lesz.” Itt Mayer megjegyezte: „Nagy agitáció lesz a választásoknál. Szigorú instrukciókat (kell adni – S. J.) a csendőr tiszteknek, mert a T tisztekről igen rossz emlékek vannak.” A jegyzőkönyv szerint Bethlen azonban eloszlatta aggályait. Tomcsányi pedig már egyenesen azt javasolta, hogy a „kiképzett T tiszteket csendőrségi hatáskörben lehetne alkalmazni”.

Ezután Klebelsberg – nyilván nem véletlenül – arra kérte a földművelésügyi minisztert, hogy a választási agitációban a földreform követeléseknek „határvonalat” kell húzni, és azon ne lehessen „túlmenni” Mayer erre azt válaszolta, hogy a

„földreform törvényben szabályozva van”. Aki az igényeken túl akar menni és *ingyen* akar – szerinte az a radikális. Bethlen azonban ezzel nem elégedett meg. Kérte, Mayert, hogy erről „10 mondatban egy precíz utasítást” fogalmazza meg az Országos Földbirtokrendező Bíróság elnökével. Ebben a helyzetben Mayer már defenzívába szorult: a jegyzőkönyv rövid, de a lényegét jól visszaadó vázlata szerint ő már csak a Búza Barna-féle Szabadság Párt és a Rassay által vezetett Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt földreform radikalizmusára utalt. Klebelsberg céltudatosságát mutatja, még kérte a pénzügyminisztertől is, hogy egy adószakértővel „szintén ilyen mondatokat” írasson. Azaz, olyanokat, amelyek megtiltják a magas adók választási kampányban való kritikáját.

Ezután Lorx így foglalta össze a minisztertanácstól kapott feladatokat: „1. A próbaszolgálatra bevonult 100 csendőrtiszt beosztása a járásokba. 2. A tartalék a vármegeknél. 3. T tisztek folytatják az információ-szolgálatukat. Ezek civilben járnak. Csak jelentenek. 4. A tanfolyamokon marad egyelőre a többi csendőrtiszt.” Itt Klebelsberg megjegyezte: „Ostenburg-tiszt”. Ez azt jelentette, hogy az 1921 őszi Nyugat-Magyarországon Ostenburg Gyula vezetésével szolgálatot teljesítő és a második királypuccsba részt vevő csendőrtiszteket egyelőre még megbízhatatlannak tartotta az ilyen politikai feladatra. Nyilván esetleges legitimista nézeteik miatt.

E fontos kérdés megbeszélése után Bethlen tájékoztatta a kormány tagjait, hogy az MSZDP vezetői „ma voltak nálam és panaszt (tettek, mert – S. J.) a 600 internált ügyéből csak 120 lett letárgyalva. Panaszkodtak a velük való paktum lassú végrehajtása miatt”. Kérte ezen ügyek sürgős tisztázását. Ezt az alkalmat Klebelsberg arra használta, hogy bejelentette: munkatársait jutalomban akarja részesíteni a „választási költségek terhére”. Ehhez a minisztertanács hozzájárult.

Ezután Bethlen szóvá tette, hogy a katolikus „egyház, a bencések részéről korteskedés, tüntető imádságok” vannak IV. Károly király érdekében. Ebben az ügyben a minisztertanács úgy határozott, hogy Vass József vallás- és közoktatási miniszter beszéljen a hercegprímással, akit arra kérjen meg, hogy ezen propaganda kapcsán adjon ki körlevelet.

E témánál maradván Bethlen azt is kifogásolta, hogy a Gyáriparosok Országos Szövetségének vezértitkára, Fenyő Miksa, a Független Kisgazda, Földműves és Polgári Pártot „meglehetősen nagy összegekkel támogatja. Ezt nem lehet tűrni. Költse a magáéból.” Hegyeshalmi szerint Fenyő Jászi Oszkár és Szende Pál barátja volt. Ebben az ügyben pedig javasolta, hogy Chorin Ferencsel a GYOSZ elnökével kell beszélni.²⁷

Bethlen – mivel a választójogi törvényjavaslatát a parlamenttel nem tudta elfogadtatni és annak két éves mandátuma is lejárt – február 16-án kormányzói leirattal feloszlattatta a nemzetgyűlést.

Ezután a Kisgazdapárt képviselői az Esterházy utcai pártkörben búcsúlakomát

²⁷ MOL K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1922. február 10. Kézírtásos jegyzőkönyv, 2-4.

rendeztek. A vacsorán a kormány tagjai közül részt vettek: Bethlen, Klebelsberg, Tomcsányi, Mayer, később érkezett gróf Bánffy Miklós külügyminiszter és Kállay Tibor pénzügyminiszter.

Az Egységes Párt létrehozásának további részleteit itt és most nem tárgyalhatjuk. Mindenesetre annak egyik eredménye lett, hogy 1922. március 2-án Bethlen bejelentette a Bethlen–Klebelsberg-féle választójogi rendelet életbe léptetését. Ennek lényege – mint az eddigiekben is láttuk – a Nagyatádi és az agrár-demokraták által mindvégig ellenzett vidéki nyílt szavazás újbóli bevezetése volt. Azt csak Nagy-Budapesten és 10 (később 7) vidéki törvényhatósági jogú városban hagyta meg. Ez azt jelentette, hogy a választóknak a továbbiakban csak alig több mint 20 százaléka szavazhatott titkosan, és a 245 képviselő közül 199-et nyílt szavazással választottak. A nyílt szavazásra nem volt példa a korabeli Európa parlamentáris országaiban. E rendelet szerint csak a két éve egy helyben lakó, 10 éves magyar állampolgársággal rendelkező és az elemi népiskola első 4 osztályát elvégzett 24 éven felüliek kaptak választójogot. Így a Friedrich-féle választójogi rendelethez képest a választók összlakosságához viszonyított aránya 40%-ról 28%-ra, a 24 éven felüliek között pedig a 75%-ról 58%-ra csökkent. A kb. 750 000 választójogától megfosztott állampolgár többsége, mintegy 550 000 fő, a kevésbé iskolázott nők közül került ki. Ez elsősorban a katolikus és a legitimista papságra hallgató nőket fosztotta meg a szavazati jogától, ami a KNEP és főleg az Andrássy-Friedrich-féle párt mandátumszerzési lehetőségét csökkentette radikálisan.²⁸

Az Egységes Párton belüli feszültségeket jelezte az is, hogy az ellenzékieskedő kiszgadzák továbbra is sok kifogásolnivalót találtak Gömbös Gyula, ügyvezető-alelnök – mai szóval kampányfőnök – működésében. Ilyen volt például az, hogy március 20-án a törökkanizsai kiszgazda küldöttséget kiutasította a szobájából. Ezt így indokolta: „olyanokra, akik ennyire fölébe helyezik az egyéni szempontokat a párt egyetemes érdekeinek: a pártnak nincsen szüksége.”

A Világ újságírójának arra a kérdésére pedig, hogy mit szól az elmúlt hetek ellenzéki választási gyűléseinek ébredő magyarok és más szélsőjobboldali csoportok általi megzavarásához, a következőt nyilatkozta: „nekem ehhez semmi közöm. Az az érzésem, hogy az egységes párt olyan jól áll, hogy ilyesmire nincs szüksége.” Arra a kérdésre pedig, hogy miért nem akadályozzák meg az ilyen incidenseket, szemrebbenés nélkül azt válaszolta, hogy ő csak ügyvezető alelnök, a „karhatalom a belügyminiszter hatáskörébe tartozik”. Ezért Gömbös és Klebelsberg közötti ellentétek és feszültségek keletkeztek.

A választások előkészítéséhez tartozott még, hogy a kormány csak március 31-én fogadta el Klebelsberg belügyminiszter választókerületek beosztására vonatkozó rendeletét, amely a hivatalos lap április 2-i számában jelent meg. Ennek lényege-

²⁸ Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Bp., 1999. 223..

ge az volt, hogy a választókerületek számát 244-re emelték. Ezt úgy oldották meg, hogy a nagy létszámú választókerületeket szétválasztották, a határ menti un. csonka választókerületeket pedig kiegészítették. Sokszor persze úgy, hogy a kormánypárti jelöltnek kedvezzen, az ellenzékinek pedig ne. Egyébként a rendelet Budapesten 25, a főváros környékén pedig 5 kerületben lajstromos, azaz pártlistás szavazást írt elő. Ez lehetővé tette, hogy az liberális pártok és az MSZDP által biztosan megnyert mandátumok mellett, a kormányt támogató jobboldali szavazatok se vesszenek el, hanem azokat Wolff Károly Keresztény Községi Pártja össze tudja gyűjteni.

Bethlen Bánffy Miklós külügyminiszterrel és kíséretével elutazott Genovába. Külföldi tartózkodása idejére előterjesztésére a kormányzó a miniszterelnöki teendőik ideiglenes ellátására Klebelsberg belügyminisztert bízta meg.²⁹

Ez is mutatja a Bethlen és Klebelsberg közötti rendkívül bizalmas személyes és politikai kapcsolatot. A szakirodalom általában Gömbös teszi felelőssé az 1922-es nemzetgyűlési választásokon történt hivatalos közegek és a szélsőjobboldali atrocitásokért. Mi úgy látjuk, hogy ez csak félig igaz: valószínűleg Gömbös irányította az Ébredő Magyarok Egyesülete és a Magyar Országos Véderő Egylet tagjainak akcióit, de a csendőrség, rendőrség és az egész államapparátus a belügyminiszter irányítása alatt állt. Tehát ő volt a felelős azok választási kampányban tanúsított magatartásáért. Ezen állításunk igazolására egyszer majd részletesebben meg kell vizsgálni Klebelsberg egész belügyminiszteri tevékenységét. Mi az eddig látott forrásanyagok alapján azt állítom, hogy ő volt a nyílt választások vidéken történő visszaállításának és az egész keménykezű választási kampánynak az igazi kitalálója, irányítója és végrehajatója.

Ugyanakkor az is igaz, hogy április elején az ÉME Budapest utcáin való gyalázatosan uszító plakátjainak megjelenése után azokat azonnal leszedette. És azután gyorsan kidolgoztatta azt az április 7-én megjelent belügyminiszteri rendeletet, amely szerint a „plakátok és röpiratok nyilvános elhelyezése, illetőleg terjesztése szintén az utcai terjesztés fogalmi körébe esik és így előzetes engedélyt igényel”. Persze a valóságban a rendelet szintén elsősorban az ellenzék választási kampányát nehezítette meg. Ugyanis annak következtében az állami hatóságok rendkívül sok esetben – sokszor formai vagy tartalmi okokra hivatkozva – nem adták meg az engedélyt az ellenzéki plakátok és rölapok terjesztésére. Április 7-én este a minisztertanács Klebelsberg elnöklésével megtárgyalta és elfogadta a lajstromos szavazásra vonatkozó választójogi rendeletet.

Ez az 1922. évi 3400 M.E. számú rendelet intézkedett arról, hogy egy-egy lajstrom, azaz pártlista ajánlásához 5000 választó aláírása szükséges. Arról is, hogy az egyes lajstromra/pártlistára eső mandátumok a „lajstromon szereplő jelölteket ab-

²⁹ *Világ*, 1922. április 7. 1.

ban a sorrendben illetik meg, amelyben nevük a lajstromon felvétett”. E rendelet Budapesten 25 képviselőt és 10 pótképviselőt, az újonnan alakított Budapest környéki választókerület pedig, 5 képviselőt és 3 pótképviselőt választhatott. E rendelet részletesen leírta a lajstromokra történő jelölés és szavazás szabályait és az április 8-án jelen meg a hivatalos lapban. Ezt a rendeletet „Gróf Klebsberg Kuno s.k., a miniszterelnöki teendők ideiglenes ellátásával megbízott m. kir. belügyminiszter” írta alá.³⁰

Ehhez kapcsolódik még az 1922. évi 4703. M.E. számú rendelet, amely az „áranyos képviseleti rendszer szerint (lajstromosan) szavazó választókerületekben a szavazólapokkal űzhető esetleges visszaélések elkerüléséről és a hivatalos szavazólapok ebbeli jellegének kellő kidomborításáról” intézkedett. Ezt május 31-én már Bethlen miniszterelnök írta alá.³¹

A budapesti és környéki lajstromos szavazás lehetővé tette, hogy a liberális pártok és az MSZDP által biztosan megnyert mellett, a kormányt támogató jobboldali szavazatok se vesszenek el, mert azokat a Wolff Károly Keresztény Községi Pártja is össze tudta gyűjteni.

1922. április 1-jén IV. Károly váratlanul meghalt Madeira szigetén. Emiatt Klebsberg belügyminiszter a kormány nevében április 18.-áig nemzeti gyászt rendelt el. Ezt arra is felhasználták, hogy addig minden politikai népgyűlés megtartását is betiltották. Ez fékezte az addig már kibontakozott a választási agitációt, elsősorban persze az ellenzéki nyilvános szervezkedését. A választási kampány döbbenetes eseménye az április 3-i pokolgépes merénylet volt, amely következtében néhányan meghaltak és csaknem negyvenek megsebesültek. Azt az Erzsébetvárosi Kör Dohány utcai helyisége ellen követék el, ahová az ellenzéki Rassay Károly, Ruppert Rezső és Sándor Pál is hivatalosak voltak. Szerencsájukra késtek, így ők megmenekültek.

A belügyminiszter személyes eligazításokon utasította a főispánokat, hogy ők az alispánokon és a szolgabírákon keresztül a közigazgatás egész gépezetét a kormányzó pártra való szavazás szükségességéről győzzék meg a választópolgárok tömegeit. A köztisztviselőkön keresztül „minden jegyző, minden vasutas, minden kocsmáros és trafikos szigorú parancsot kapott, hogy a kormánypárt jelöltjére kell szavaznia, mert különben elveszíti állását, italmérsi jogát”.³²

Így az ellenzéki pártok és jelölteket számtalan esetben akadályozta meg a csendőrség és a közigazgatás a választási gyűlések megtartásában. Mindez jelentősen csökkentette az ellenzéki pártok, különösen az MSZDP választási kampányának hatékonyságát. Április végén ezt még gróf Apponyi Albert is megírta a jász-

³⁰ *Magyar Rendeletek Tára*. 1922. 56. évf. 84-91.

³¹ Uo. 93-94.

³² MOL K. 149-1922-10. Először közli: Ságvári Ágnes: A konszolidáció kezdete. 1922. In: *Parlamenti képviselőválasztások. 1920–1990. Tanulmányok*. Szerk.: Földes György, Hubai László. Politikatörténeti Alapítvány, Bp., 1994. 83-104.

berényi választóihoz intézett nyílt levelében: „A választási mozgalom napról napra erőszakosságot termel, a közsabadságok helyreállítása csak látszólagos.”³³

Erre válaszként is felfogható Klebelsberg április 30-án Sopronban elmondott programbeszéde. A belügyminiszter elsősorban a királykérdésről, a felekezeti békéről és a város és falu ellentétéről beszélt. A királykérdés legitimisták általi felvetését az adott bel- és külpolitikai helyzetben a legnagyobb veszélynek látta. Fontosnak tartotta, a felekezeti béke megtartását is és kijelentette, hogy nem kapható általános és agresszív antiszemitizmusra. A falu és a város közötti ellentétek szítását is elítélte, mert annak vesztese a magyar nép lehet. Végül a nyílt szavazást vidéken bevezető választójogi rendeletet is védelmébe vette. Szerinte azzal lehet elérni, hogy a második nemzetgyűlés színvonala lényegesen felülmúlja a elsőét. Megígérte, ha ez sikerül, olyan közigazgatást hoznak létre, amely elsősorban nem büntető, megtorló, hanem mindenekelőtt segítőkész lesz.³⁴

Klebelsberg belügyminiszter választási kampányban tett és a főispánokkal, illetve rajtuk keresztül a közigazgatási apparátussal végrehajtott intézkedéseinek megismerése még további kutatásokat igényel. Ezek mindig az Egységes Párt képviselőjelöltjeit és azon belül is elsősorban a keresztény nemzeti eszméket képviselő földbirtokosi és úri érdekeket képviselő jelöltek támogatják. E küzdelemben a legtöbbször alul maradtak még az Egységes Párt agrár-demokrata, nemhogy az ellenzéki jelöltek. Ezek döntően befolyásolták a választások eredményét!

A választásokat május 28-án és június 2-án, a pótválasztásokat pedig június 12–13-án és 15-én tartották meg. Ezeken 1 812 906 választópolgár vett részt. A 245 mandátumból 145-öt az Egységes Párt nyert, a kormányt támogató KNEP (Huszár Károly és Ernst Sándor vezetésével) 15-öt, és a kormányt támogató pártonkívüliek 9-et nyertek el. Így abszolút többség volt biztosítva a kormányzópártnak. Az ellenéki pártok közül az MSZDP 25 mandátumot szerzett. A legitimista Keresztény Földműves és Polgári Párt (Andrássy és Friedrich vezetésével) 12-t. A KNEP-ből kivált Haller-féle párt 8-at. A Független Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt, amelyet Rassay Károly vezetett és liberális, agrár-demokrata nézeteket képviselt 8-at. A Vázsonyi Vilmos vezetése alatti Nemzeti Demokrata Párt pedig 4 mandátumot nyert. A liberális ellenzékhez tartozott még a gróf Batthyány Tivadar által vezetett Függetlenségi 48-as Kossuth-párt, amely csak 2 mandátumot nyert. Az ellenzéki pártonkívüliek egyes nézeteket vallók táborának 17 mandátum jutott, míg a közömbös pártonkívüliek 3-at szereztek, Heinrich Ferenc nagytőkés Polgári Pártja pedig 2 mandátumot kapott. Az új nemzetgyűlés ebben az összetételben június 18-án kezdte meg működését.³⁵

A kormányzópárt abszolút győzelme tehát elsősorban a Bethlen–Klebelsberg-féle

³³ *Népszava*, 1922. április 29.

³⁴ *Az Est*, 1922. május 3.

³⁵ Ságvári Ágnes: i. m. 104.

választójogi rendeletnek, a belügyminiszter főispánokat és a közigazgatást az Egységes Párt szolgálatába állító kemény és sokszor antidemokratikus intézkedéseinek köszönhetőek. Az erős kormányzópárt létrehozásával viszont megteremtődött a bethleeni konszolidáció egyik legfontosabb politikai feltétele. Ezért Klebelsberg Kuno belügyminiszter sokat fáradozott. Ezért is elnyerte jutalmát. A június 18-án bemutatott új kormányban azonban már a vallás- és közoktatási tárcát kapta meg, ahol megkezdte a belügyminiszterségénél sokkal ismertebb tevékenységét. Politikai pályafutásának mérlegelésekor azonban nem feledkezhetünk meg a belügyminiszteri tevékenységéről sem, amely – ismételten hangsúlyozzuk – további kutatásokat követel.